

У більшості випадків тетраплоїдні сорти за зимостійкістю, стійкістю до снігової плісняви, озерненністю колоса та продуктивністю уступали районуваним диплоїдним сортам жита внаслідок переzapилення між собою.

Було прийнято рішення винести цей матеріал в максимальні умови ізоляції і продовжити відбори на загальну продуктивність, зимостійкість, стійкість до хвороб.

У 1961 році Е. С. Чехівською була розпочата робота з вивчення цитоплазматичної чоловічої стерильності в озимого жита. При ньому було виявлено, що чоловіча стерильність у житі являється досить розповсюдженим і рослини з ЦЧС зустрічаються як у гібридних матеріалах, так і в сформованих сортах. Із вивчених матеріалів джерелом ЦЧС найбільш цінним виявився зразок з Азербайджану (к-9631), який і послужив основою для роботи з ЦЧС на Верхняцькій дослідно-селекційній станції.

Використання ЦЧС при створенні нових сортів і гібридів озимого жита давало можливість створювати сорти з використанням гетерозису. Гетерозис відкривав великі можливості збільшення врожайності озимого жита - культури, яка займала друге місце після пшениці в хлібному балансі країни, особливо в північних районах.

Здійснювалася мрія Е. С. Чехівської про більш вагомий колос, а в результаті, про високу врожайність її улюбленої культури - озимого жита. Але трагічна смерть Е. С. Чехівської в 1980 році в розквіті сил і таланту перервала роботу талановитого вченого-селекціонера.

Згадуючи історичний шлях Верхняцької дослідно-селекційної станції, люди ще довго будуть пам'ятати скромну, трудолюбну, талановиту людину.

УДК 631.531.12:633.1

Л. В. Лисенко

НАСІННИЦТВО ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Насінництво повинно швидко поширювати нові, більш продуктивні сорти у виробництво, оберігати їх від механічного та біологічного засмічення. Організація насінництва на науковій основі є важливим фактором підвищення врожайності зернових культур.

Першим декретом Радянського уряду про насінництво, підписаним Леніним у 1921 році, на базі дослідних станцій були організовані державні розсадники маточного насіння, а в областях, краях - насінницькі радгоспи для розмноження чистосортного насіння.

Двадцять років являються становленням Верхняцької дослідно-селекційної станції як наукової установи, яка поряд з селекцією розпочинає вести і насінницьку роботу. В цей час широко вивчається стан селянських господарств, сорти, які добре пристосовані до місцевих умов, проводиться робота з переходу від дрібних селянських господарств до колективних.

На зміну місцевим сортам в тридцять років на Верхняцькій дослідно-селекційній станції були створені і широко впроваджені у виробництво більш продуктивні сорти озимої пшениці Лютесценс 9, Еритроспермум 15, Лютесценс 17; ячменю Верхняцький 04 і 06, Уманський 2021; вівса Советський 339, Хасаи. Сорт вівса Советський 339 знаходився у виробництві ще в 80-і роки. З цими сортами велось і насінництво. Якщо раніше головною задачею насінництва було розмноження насіння та збереження сорту в чистоті, то в середині тридцятих років основною задачею стало поліпшення якостей насіння в процесі насінництва. Тому, у 1939 р. на Всесоюзній нараді з насінництва була переглянута і методика створення еліти зернових культур. Згідно неї необхідно поліпшувати сорти шляхом оновлення насіння внутрішньо-сортним схрещуванням з подальшим відбором в усіх ланках насінництва.

Фактично в цей період завершується створення чіткої системи насінництва в країні. Площі під посівами сортового насіння збільшились з 42 у 1937 р. до 84 % в 1990 р.

Після війни основним завданням Верхняцької дослідно-селекційної станції було відтворення всіх ланок насінництва. Взято на облік всі сортові посіви в області, насіння з найбільш урожайних, чистосортних масивів стало базою для насінництва кожного сорту. Сорти озимої пшениці Лютесценс 17 і Еритроспермум 15 в 1949 р. займали площу 250000 га.

Згідно прийнятої системи насінництва елітне насіння науково-дослідної установи (тобто станції) здавалось організаціям "Заготзерно", які реалізовували його райнасінгоспам для розмноження. Райнасінгоспи, виростивши насіння I та II репродукцій, знову здавали цим організаціям для реалізації рядовим господарствам. Така організація реалізації насіння не відповідала вимогам часу. Насіння з запізненням надходило в господарства, часто механічно

засмічене. Тому і виникла необхідність докорінно змінити систему насінництва, перевести її на промислову основу.

Першим етапом переходу насінництва на промислову основу було прийняття у квітні 1960 р. постанови "Про покращення насінництва зернових, олійних культур і трав". Відповідно цій постанові дослідні установи повинні самі продавати насіння еліти господарствам на насінницькі цілі. Такий порядок давав можливість скоротити строки сортопоновлення та сортозміни, скоріше впроваджувати перспективні і дефіцитні сорти у виробництво.

На станції у жовтні 1960 р. було створено відділ насінництва зернових культур. Нарізали десятипільну насінницьку сівозміну для первинних ланок, яку використовували до 1982 р. З 1982 р. насінницькі посіви первинних ланок почали розміщувати в полях злакової сівозміни. Відділом була проведена відповідна робота по організації насінництва на станції та в зоні обслуговування, яка включала сім районів - Христинівський, Монастирищенський, Катеринопільський, Жашківський, Лисянський, Маньківський, Звенигородський (144 колгоспи і 9 радгоспів) з загальною площею посівів зернових, олійних культур і трав 186893 га.

Розпочато роботу по вирощуванню насіння в первинних ланках ярих культур, по озимих культурах ця робота проводилась селекціонерами.

З виведенням Верхняцької станції зі складу обласної у травні 1963 р. насінницьку роботу було передано відділу селекції зернових культур.

З 13 квітня 1964 р. насінницьку роботу на станції знову очолив відділ насінництва зернових культур. Завданням відділу являлось організація виробництва елітного насіння найбільш урожайних районуваних та перспективних сортів і забезпечення ним колгоспів і радгоспів. Виконання цього завдання забезпечувалось складанням планів сортопоновлення та сортозміни в районах, з однієї сторони, і виробництвом насіння первинних ланок насінництва, супереліти і еліти,- з другої.

Другим етапом переходу насінництва на промислову основу було прийняття у 1976 році постанови "Про міри по дальнішому покращенню селекції і насінництва зернових, олійних культур і трав", яким встановлено новий порядок виробництва насіння і забезпечення ним колгоспів і радгоспів, за яким науково-дослідні установи-оригінатори нових сортів забезпечують насінням районуваних і перспективних сортів дослідні та елітно-насінницькі госпо-

дарства сільськогосподарських вузів і технікумів у розмірах, визначених Міністерством сільського господарства. Ці установи в свою чергу вирощують насіння еліти районованих і перспективних сортів і забезпечують ним повністю потреби спеціалізованих насінницьких господарств першої групи.

На станції запроваджена система насінництва, за якою станція щорічно вирощує та продає насіння еліти спецнасінгоспам першої групи по всіх культурах. Спецнасінгоспи вирощують насіння І репродукції і відпускають рядовим господарствам району. Для виконання цих завдань спеціалісти відділу насінництва разом зі спеціалістами районних управлінь сільського господарства склали плани сортопоновлення та сортозміни, при цьому уточнювались структура посівних площ, сортовий склад районованих і перспективних сортів по кожній культурі. На основі цих планів на станції розроблялись плани виробництва і реалізації, забезпечення потреб спецнасінгоспів у насінні еліти, а також свого господарства в насінні супереліти, розсадників розмноження та первинних ланок.

Методика і схема насінництва на станції розроблені на основі рекомендацій Академії аграрних наук України з урахуванням біологічних і господарських особливостей окремих культур і сортів, а також об'ємів виробництва елітного насіння. Запроваджена така схема виробництва елітного насіння :

- розсадник випробування потомств 1-го року;
- розсадник випробування потомств 2-го року;
- розсадник розмноження 1-го року;
- розсадник розмноження 2-го року;
- супереліта;
- еліта.

Первинне насінництво включає розсадники випробування потомств першого та другого року і розсадник розмноження першого року.

Робота в первинних ланках ведеться методом індивідуально-сімейного добору.

Насіння первинних ланок передається в дослідне господарство станції для посіву послідовних ланок насінництва. Посіви супереліти та еліти розмішувались на трьох виробничих відділеннях станції: Верхняцькому, Христинівському та ім. Калініна до реорганізації, яка відбулася на початку 1992 року з реорганізацією двох останніх у самостійне господарство - елітно-насінницький рад-

госп "Нива".

На всіх виробничих відділеннях станції особлива увага приділялась якості та чистосортності вирощеного насіння. Культури та сорти висівали в полях згідно сівозмін, щоб не було механічного чи біологічного засмічення. Вносили добрива, проводили боротьбу з бур'янами, хворобами, шкідниками, видові та сортові прополки. Перед посівом насіння протруювали. Ретельно проводили очищення всіх машин і інвентаря.

Для очистки елітного насіння і доведення його до посівних кондицій на Верхняцькому відділенні використовували зерночисний комплекс, на Христинівському та ім. Каліпіна - "Сугієр-Петкус" та ЗАВ-20.

Відпуск елітного насіння, до реорганізації станції, показано в таблиці 1.

Таблиця 1. Реалізація елітного насіння зернових культур

Роки	Всього зернових, ц	у т. ч. оз. пшениці, ц
1988	10788	7074
1989	30226	13307
1990	20252	4130

Як уже відмічалось, що на початку 1992 р. пройшла реорганізація станції. Верхняцька дослідно-селекційна станція в даний час являє собою суто дослідно-селекційну установу з 350 га орної землі на Верхнячці та 140 га - на Христинівці.

Зазначені обставини поставили в скрутне становище справу насінництва як первинних ланок, так і виробництва еліти. А з другої сторони, система спеціалізованих насінницьких господарств у країні розпалася і одержане насіння реалізується рядовим господарствам.

На станції вирощується насіння сортів, які занесені до Реєстру рослин України, та перспективні у невеликих кількостях.

У 1998 р. станція вирощувала елітне насіння 25 сортів зернових, зернобобових, кормових та круп'яних культур, в тому числі: озимої пшениці - Одеська 161, Миронівська 31, Іванівська ост., Веселка, Одеська 267, Донецька 48, Коломак 5; озимого жита - Верхняцьке 32, Верхняцьке 94, Верхняцьке 95; ячменю - Гонор, Миронівський 92, Палідум 107, Аскольд, Звершення;

вівса - Верхняцький 97, 225-19;
 гороху - Аграрій, Вінничанин, Інтенсивний 92, Харківський 302, Харківський 320;
 гречки - Крупинка, Українка;
 вики ярої - Білоцерківська 70.

На жаль, в даний час через незадовільний економічний стан неможливо реалізувати і ту невелику кількість вирощеного насіння.

Таблиця 2. Виробництво та реалізація елітного насіння Верхняцькою дослідно-селекційною станцією

Роки	Всього зернових, ц		у т. ч. озимої пшениці	
	виробництво	реалізація	виробництво	реалізація
1996	7475	4140	4910	2893
1997	4833	2456	2456	1636
1998	4330	1960	2061	759

З 80-х років практикувалося вирощування елітного насіння за хоздоговорною тематикою в рядових господарствах Черкаської, Кіровоградської, Вінницької, Рівненської та Житомирської областей, де були відповідні умови для цього. Співробітники лабораторії надавали методичну і практичну допомогу з вирощуванню сортового насіння, проводили апробацію насінницьких посівів.

В останні роки ця робота не проводиться через важкий економічний стан господарств.

Завідувачами відділу насінництва в певний період працювали: П. П. Гринюк, А. Д. Гордеєв, М. К. Голуб'ятникова, В. Ф. Підви́соцький, А. П. Лайтан, В. М. Волошин, Г. О. Бердичевська; спеціалістами: В. І. Рижій, Л. В. Сигида, В. К. Гончаренко, М. О. Вакуленко, Е. Д. Шанауріна, Л. В. Лисенко, В. Г. Брижань, Л. О. Діденко; техніками: О. С. Куманін, Г. Т. Буць, Я. С. Швиданенко, Г. Ф. Овчарук, С. К. Видрик, О. З. Бадьорна, Н. О. Заболотня, Т. О. Давигора, Н. І. Мазур.